

FRACÀS? QUIN FRACÀS?

Ramon Coma i Dosrius

Director de l'IES Marta Mata

Montornès del Vallès

RESUMEN

El autor, reivindicando optimismo e iniciativa, expone algunos datos de un trabajo más extenso, realizado con una licencia de estudios, sobre inserción social de los ex alumnos de algunas experiencias para alumnado de secundaria con inadaptación, llevadas a cabo en diversos institutos de Catalunya. También, recoge la opinión del profesorado y otros profesionales del sistema educativo. Además de observarse una incidencia directa con el éxito escolar se concluye, de los datos y opiniones de los ex alumnos, que previenen positivamente la futura inserción laboral y social de este alumnado. Los profesionales coinciden en la eficacia de estas experiencias como revulsivo al fracaso escolar.

ABSTRACT

The author, vindicating optimism and initiative, exposes some data of a more extensive work, made with a grant of studies, on social insertion of former students of some experiences for pupils of secondary with maladjustment, carried out in many secondary schools of Catalunya. Also he gathers the opinion of the teaching staff and others professionals of the educational system. Besides to be observed a direct incidence with the scholastic success, it can be concluded on the data and opinions of the former students, that they prevent positively on the future labour and social insertion of these students. The professionals agree in the effectiveness of these experiences as a revulsive to the scholastic failure

És palesa la necessitat imperiosa d'atendre una franja d'alumnat de secundària amb inadaptació escolar, que per les seves característiques, requereix d'actuacions molt específiques.

Aquesta necessitat és observable en dos àmbits:

- En el propi alumnat, en la demanda d'atenció que expressa amb la seva conducta inadaptada.
- En els instituts d'educació secundària, en la demanda d'ajuda que fan els seus professionals davant d'aquesta situació.

La incertesa, la inseguretat, la impotència i la sensació de solitud del professorat davant situacions molt difícils, genera demandes impulsives de segregació pura i dura, entesa com la foragitació a centres d'educació especial o específics. Solen ser el producte de la solitud real de molts centres davant els problemes que han d'afrontar, de l'aïllament i la manca d'ajuda suficient per part de les institucions, però també de la incapacitat de reconèixer que també hi ha coses que cal canviar des de dins del propi institut per atendre la diversitat de la nostra realitat social reflexada a les aules.

Tot i l'alarmisme que a vegades es genera al voltant d'aquestes circumstàncies, creiem que hi ha prou fets que demostren que la majoria dels centres públics mantenen en el seu ideari i en les seves accions, una voluntat d'atendre aquest alumnat en un marc el més inclusiu possible.

Ho podem argumentar amb quatre fets clars:

1. Les experiències pioneres i reixides sorgides de centres públics de Catalunya. Al seu moment[1] vam demostrar amb dades objectives que els projectes singulars que s'han dut a terme en alguns instituts de Catalunya per lluitar contra el fracàs escolar han donat molt bons resultats. Concretament, els projectes singulars del Vallès Oriental han aconseguit després d'uns quants anys d'experiència acumulada, més acreditació i menys abandonament de l'ESO, una millora clara de la convivència en els centres, reducció de l'absentisme escolar i un augment significatiu de la continuïtat formativa. També han evitat que alguns alumnes anessin a parar a entorns segregadors fora del sistema educatiu i en aquest sentit, no es pot negar que han estat una oportunitat inclusiva, que a més a més, la majoria d'alumnat que s'hi ha acollit, l'ha aprofitat.

2. El continuat interès de molts centres per informar-se, conèixer i aprendre de les experiències que han estat pioneres.

Això ha permès que els darrers anys molts centres hagin iniciat noves experiències, amb més tolerància que suport explícit per part del

Departament d'Educació, que també s'estan desenvolupant amb èxit en la majoria de casos.

3. La darrera institucionalització i reconeixement d'aquestes experiències. Sota la terminologia d'Aules Obertes, a partir del moment en què el Departament d'Educació decideix superar el silenci existent fins aleshores i donar-hi un suport explícit, lògicament amb tots els criteris de qualitat que vulgui considerar. Això ha fet possible que actualment molts més centres puguin tirar endavant les seves pròpies iniciatives al voltant de les aules obertes.

4. L'impuls institucional dels plans territorials d'entorn. De fet els projectes singulars són experiències completament relacionades i vinculades amb els tant necessaris plans d'entorn, que també estan tenint un impuls darrerament. En el cas dels projectes singulars estudiats resulta evident que ajuden a mobilitzar a diferents agents del territori i institucions i que sorgeixen de centres educatius que s'obren al seu entorn. És evident també l'esforç de tots els agents implicats a més dels instituts, que no opten per la passivitat contemplativa i inútil davant el fracàs escolar, ni per polítiques segmentades, sinó per accions educatives globals i preventives conjuntes, que comparteixen objectius de cohesió i justícia social. Així, hem de contemplar una altra referència, que es desprèn dels projectes singulars i la seva inclusió en el marc dels plans d'entorn: la descentralització administrativa. La diversificació de les necessitats educatives de cada territori i la necessitat de trobar respostes educatives contextualitzades fa necessària la participació de les administracions directament vinculades a cada territori, perquè són les que coneixen millor les necessitats reals.

La lluita contra el fracàs escolar i el camí d'una societat socialment cohesionada demana que tots aquest aspectes siguin seriosament considerats ja que tenen una relació directa amb la posterior inserció laboral i social dels joves. Són una eina de millora de la cohesió social perquè aconsegueixen més èxit escolar de l'alumnat de risc, més capacitat d'adaptació escolar i social i de convivència, més formació i, en definitiva, més oportunitats futures d'inserció laboral i social.

Durant el curs 2005-2006, mitjançant una llicència d'estudis concedida pel Departament d'Educació, vaig tenir l'oportunitat de contactar amb una mostra important d'ex-alumnes dels projectes singulars (N=262), que m'ha permès corroborar dades i aportar-ne de noves. Explicaré les relacionades directament amb la inserció social d'aquest nois i noies. Després aportaré algunes dades sobre l'opinió del professorat que ha viscut aquestes experiències. Al marge de resultats esperançadors, crec

que hi ha una aportació de llum a la foscor que impera quan es parla del fracàs del nostre sistema educatiu. També il·lustra l'actitud d'una bona part del professorat que no vol caure en el desànim generalitzat, que pensa i que actua.

He estructurat els resultats observats en tres grans blocs:

- Problemes principals dels ex-alumnes dels projectes singulars
- Dades de convivència actual
- Record respecte el marc escolar

Aquestes dades, juntament amb les d'inserció laboral, apunten clarament cap un procés de normalització progressiva d'aquests joves als quals el seu institut els ha donat una oportunitat. Els costums, tendències, problemes, etc que els afecten són els mateixos que afecten als joves en general i no pas a un col·lectiu més marginal, per la qual cosa, la nostra conclusió és d'optimisme.

A continuació, detallem alguns dels punts analitzats.

Problemes principals dels ex-alumnes dels projectes singulars

Cal assenyalar que cap ex-alumne ens ha dit que no tenia "cap problema", cosa que trobem molt interessant i que per nosaltres és una mostra de maduresa i afrontament de la realitat a diferència d'etapes anteriors on es tendeix a amagar els problemes. El "passotisme" que sovint es vincula socialment als joves d'aquests col·lectius de risc, aquí es mostra clarament descartat.

D'una llista oberta de possibles problemes, ells havien d'ordenar-los en funció del seu criteri. El resultat és que apareixen tres grans problemes dels joves actuals: la manca suficient de diners, el treball i la vivenda.

Altres problemes com, les relacions amoroses i d'amistat, les dependències respecte les drogues legals i il·legals, les relacions sexuals segures, etc queden completament allunyats dels tres primers citats.

Si demanem de prioritzar aquests tres problemes principals, trobem que no hi ha unanimitat i pràcticament la mostra queda dividida en tres grups que prioritzen cadascun un dels tres: Per a un 41,5% el principal són els diners i el que costa arribar a disposar-ne de suficients. Per un 29,2 % el principal problema és tenir un bon treball, per tant prioritzen aconseguir "un bon treball", en contraposició al treball-escombraries que citen i denuncien en força ocasions. Per un altre col·lectiu, el 27,8%, el principal problema és l'accés a la vivenda. En aquesta resposta, vinculada als més grans d'edat, hi trobem d'una banda la inclusió en els mateixos problemes generals dels joves, l'accés a la vivenda és un problema claríssim en la nostra societat especialment per als joves, però de l'altra una mostra clara que en l'imaginari d'una bona part dels nois i noies dels projectes singulars es contempla la possibilitat d'emancipar-se, el que torna a ser una mostra més de maduresa i afrontament de la realitat.

Tenint en compte que parlem de nois i noies que en un principi eren considerats de risc, cal veure que altres possibles situacions conflictives que es vinculen habitualment als joves, queden en una posició marginal. D'una banda, el tema de les drogues. Si més no, no es viu com "un problema" i només per un 1,5% del col·lectiu hi ha la inquietud de fer-ho constar així. Fent una interpretació agosarada, podria ser que aquesta inexistència pràctica del problema formés part del sentiment sovint generalitzat entre els joves de que ells controlen bé la situació, ara bé les dades obtingudes no ens permeten afirmar-ho de cap manera.

En el tema de les relacions sexuals segures, que tampoc s'observa com un problema, sembla clar que aquests nois i noies tenen una educació sexual

suficient tant per tenir relacions segures, com per controlar la natalitat.

Família i convivència

Respecte la convivència, es reproduceix, en la nostra mostra d'ex-alumnes, la generalització de la dependència de les famílies. El mateix que afecta avui en dia a tots els joves.

Molt pocs s'han pogut independitzar i la majoria viuen amb els pares, 94,6%. Els que viuen sols, en parella o en colla, són pocs, però tampoc és un nombre menyspreable, tenint en compte les condicions actuals, un 5% aproximadament.

D'aquest petit percentatge que viuen en parella o colla, només el 0,2% han establert una relació de matrimoni legal. Es tracta d'una dada més que es confirma en la tendència general dels joves actuals.

Més d'un terç de la mostra afirma tenir xicot o xicotona i pràcticament la totalitat té un àmbit de relacions en la colla d'amics i amigues, 97,4%. Observem, per tant, una normalització dels marcs de convivència també propis de la majoria dels joves, apart de la família.

Una altra dada curiosa que suposa una tendència positiva, al nostre parer, en la cultura del benestar social i que aquest col·lectiu de joves també incorpora: quasi un 25% fan esport habitualment.

Sentiments envers el marc escolar

Respecte el record i el sentiment que tenen envers el seu ex institut i projecte observem, en general, un bon record, que es matisa, en funció que es parli del projecte concret o de l'institut en general, així com dels professors i professores vinculats als projectes o el professorat de l'IES en general.

Tenint en compte que es tracta d'alumnat que va tenir problemes d'adaptació escolar a l'institut, les respostes són en general positives i benivolents cap el marc escolar. Sembla haver-hi un procés intern de consciència de les pròpies dificultats en l'escolarització, superant la immaduresa d'atribuir als altres els conflictes escolars viscuts.

El bon record dels projectes està una mica per damunt del bon record de l'IES, però igualment, ambdues dades són molt elevades en el sentit positiu: 98,7% i 97,8% respectivament.

Només un 2,2 % dels enquestats continuen afirmant el seu mal record de l'IES, i un 1,3% també del projecte. Són dades prou eloqüents, si considerem que el pas d'aquest alumne pels instituts, sense les possibilitats que els van oferir els projectes singulars, hagués estat, en la majoria de casos de fracàs previsible i males relacions conjuntes.

També cal dir que els ex-alumnes afirmen tenir un millor record de determinats professors i professores, posant una nota més alta sempre al professorat vinculat als projectes singulars, que al col·lectiu general de professorat de l'IES. Per tant, sembla que hi ha un agraïment clar al professorat que els va dedicar temps i paciència a atendre les seves necessitats educatives.

El meu treball recull també l'opinió del professorat dels projectes singulars i altres professionals vinculats, que fossin coneixedors de la problemàtica dels nois i noies amb inadaptació i d'algunes de les experiències estudiades. Ens interessava recollir l'opinió de persones que des de diverses mirades i responsabilitats, disposaven d'informació prou contrastada i d'un coneixement clar de les experiències portades a terme amb els projectes singulars. Així, al treball s'inclou l'opinió de persones i professionals diferents com són: professorat participant en

els projectes, altres professors i professores no vinculats directament, però amb coneixement sobre el seu funcionament i desenvolupament, membres dels equips directius, tècnics dels serveis educatius, tècnics municipals, inspectors, algun regidor d'ajuntament, etc.

Resumiré les opinions més generalitzades entre els diferents professionals, ja que sobretot ens interessa saber allò que tothom comparteix, malgrat les múltiples procedències, formacions i experiències individuals.

Com a observació general, ens trobem davant una coincidència generalitzada entre els diferents professionals sobre la validesa dels projectes singulars. Es tracta d'una dada a tenir molt en compte ja que sovint el professorat té la sensació que el seu pensament vinculat a la pràctica no té a veure res amb els altres professionals no docents del sistema educatiu, els anomenats "teòrics".

La incidència general dels projectes en els instituts

Els dos fets que més destaquen, per l'alta puntuació que obtenen en una escala de 0 a 10, són en primer lloc, que els projectes es consideren la clau que ha fet possible l'èxit de l'alumnat dels projectes singulars (9,7 sobre 10) i, en segon, que han permès millorar una de les preocupacions més grans després de la prevenció de l'èxit escolar, com és la relació entre els centres i les famílies (9,2).

Els professionals també opinen que els projectes han incidit clarament en la millora de l'atenció general als alumnes amb NEE (8,8), en les relacions entre els alumnes i els professors i professores (8,8) i en la convivència general del centre (8,6).

Una bona part dels professionals creuen que l'èxit d'aquest alumnat incideix en la millora del nivell general d'èxit escolar del centre (7,2).

On es presenta major dubte és en la incidència dels projectes en la millora dels alumnes amb més capacitat, però malgrat això, un 50,4%, la meitat dels professionals, creu que els projectes ajuden d'alguna manera a atendre millor també a aquests alumnes.

Creiem que és prou significatiu que professionals amb mirades i responsabilitats diferents coincideixin en una opinió positiva prou generalitzada i amb puntuacions dominants per sobre del notable.

La necessitat d'alternatives com els projectes singulars

Un 95,2% dels enquestats opinen que calen alternatives com els projectes singulars i un 4,5% afirma no saber-ho. Una altra vegada, s'observa una opinió majoritària i coincident, malgrat provenir de diferents mirades i responsabilitats professionals.

Queda clar que hi ha una necessitat en el sistema educatiu de trobar maneres de donar resposta a les necessitats educatives d'aquests nois i noies. Els diferents professionals, tots bons coneixedors del tema, ho assenyalen de manera comuna. Ignorar-ho seria una irresponsabilitat.

Prevenció de l'exclusió social

L'opinió dels professionals ens confirma altra vegada la consideració majoritària que els projectes singulars actuen com a preventius davant el risc d'exclusió social. Ho afirmen el 85,7% dels professionals coneixedors de la problemàtica, malgrat que un 14,3% no s'atreveix a fer aquesta afirmació. Tot i això, no és una resposta de negació ni d'indiferència, atès que simplement afirmen no saber-ho.

Com a conclusió diria, que els alumnes que han seguit aquestes experiències s'han convertit en ciutadans com els altres. Malgrat que

tenien molts riscos, els han anat superant. S'han integrat laboralment i, socialment, van fent el seu camí, construint nous projectes personals de vida - i ja en algun cas noves famílies -, i afrontant noves responsabilitats.

Hem pogut veure que els nois i noies dels projectes singulars viuen amb els mateixos problemes que han d'encarar la majoria dels joves, la precarietat laboral, l'alt cost de la vida, les dificultats per accedir a una vivenda digna i independitzar-se, etc. Hem vist que els afronten com la majoria. No són diferents dels altres ni inadaptats socials: S'estan adaptant com els altres. Van superar el fracàs escolar i lluiten pel dret a la inclusió social. Han trencat definitivament, en la majoria de casos, els símptomes d'inadaptació que es van manifestar a la seva etapa d'escolarització secundària.

En alguns casos hem pogut veure que la seva ràpida inclusió al mercat laboral, encara que inicialment hagi estat des de llocs laboralment poc remunerats, els ha permès, amb el temps, una certa especialització i millora del seu estatus laboral i social.

Podem concloure també que el professorat valora positivament aquestes experiències i les vincula tant amb la inclusió i l'èxit escolar com amb la necessària prevenció i inserció social d'aquest nois i noies.

Un sistema inclusiu no és aquell que simplement ajunta joves amb diferents necessitats educatives i espera miracles, sinó aquell que crea oportunitats per a tots amb les estratègies necessàries. Els centres educatius i els professionals que han fet possible aquestes experiències en poden estar orgullosos i a més tenen el reconeixement dels seus ex alumnes.

Davant aquest ambient actual de pessimisme, aquests temps de notícies fosques..., un somriure i fets.

Referències bibliogràfiques:

- AINSCOW, M.; HOPKINS, D.; SOUTHWORTH, G.; WEST, M. (2001): *Hacia escuelas eficaces para todos. Manual para la formación de equipos directivos*. Madrid. Narcea.
- BADIA PUJOL, JOAN (2007): "La innovació i els límits", Escola catalana, nº 440
- COMA DOSRIUS, RAMON (2005) coordinador: *Projectes singulars a l'educació secundària obligatòria*. Barcelona. Consell Comarcal del Vallès Oriental. Departament d'Educació.
- COMA DOSRIUS, RAMON (2006): *Incidència dels projectes singulars de secundària en l'èxit escolar i en la inclusió social dels adolescents amb dificultats d'adaptació*. Departament d'Educació. Llicències 2005-2006. Generalitat de Catalunya.
- COMA DOSRIUS, RAMON (2006): "Una oportunitat merecida" Cuadernos de Pedagogia nº 354.
- FERRER FÀBREGAS, Ma T. (2005): *Experiències educatives compartides entre centres de secundària i altres institucions per donar resposta a les necessitats educatives d'alumnes amb risc d'exclusió en el tram final de la seva escolarització obligatòria*. Departament d'Educació i Universitats. Llicències 2004-2005. Generalitat de Catalunya.
- SUBIRATS, J. (2004) "Responsabilitats socials i responsabilitats educatives", VI Trobada Pedagògica de professorat de secundària 7-9-2004, CRP Vallès Oriental I

Nota:

[1] COMA, R. (2005), coordinador: *Projectes singulars a l'educació secundària obligatòria*. Barcelona. Consell Comarcal del Vallès Oriental, Departament d'Educació. Generalitat de Catalunya.